

Julkaistu oikeudenhaltijoiden luvalla. Ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman eri lupaa. Ei saa tallentaa pysyvästi omalle tietokoneelle. Opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten saa tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

<http://www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi/eres>
2001

Huhta, Ilkka Laine, Esko M. Nokelainen, Mika

Mietteitä kansallisesta historiankirjoituksesta

Teologinen aikakauskirja. - Helsinki : Teologinen julkaisu-
seura. ISSN 0040-3555. 104 (1999) : 1, s. 28-34.

Mietteitä kansallisesta historiankirjoituksesta

ILKKA HUHTA

ESKO M. LAINE

MIKANOKELAINEN

KANSAINVÄLISTYVÄ MAAILMA - KANSALLINEN HISTORIA-SEMINAARI

Alkukesällä 1998 ilmestyneen *Tieteessä tapahtuu* -lehden pääkirjoituksessa dosentti Karl-Erik Michelsen peräänkuulutti historiantutkijoilta perusteellista tieteenalansa itsetutkiskelua. Kirjoitus herättikin jonkin verran keskustelua, jossa muutamat historioitsijat esittivät arvioitaan suomalaisen historiakeskustelun laimeuteen.¹ Syitä hiljaisuuteen löydettiin tietysti ensimmäiseksi ammattihistorioitsijoiden virkakanteen vinoumista. Toisin sanoen ne harvat, joilla olisi virkansa puolesta varaa keskustella eivät viitsi ja vaikka viitsisivätkin, eivät ehti. Muut eivät taas uskalla. Toinen monia vakuuttanut selitys oli historiallinen tilanne, jossa elämme: kylmän sodan päätyminen ja nationalismin uusi nousu Euroopassa ovat tehneet historioitsijoista varovaisia.

Viime toukokuussa Turun yliopistossa järjestetty kansallista historiankirjoitusta käsittelevä seminaari oli kuitenkin piristävä osoitus siitä, että suomalaiset historiantutkijat eivät ole kokonaan lakanneet pohtimasta tekemänsä tutkimuksen tarkoitusta.² Seminaarin esitelmät ja keskustelut olivat myös siinä mielessä rakentavia, että historiatieteen tilaa arvioitiin ensi sijassa aikahistoriallisen analyysin avulla, eikä edellä mainituista hallinnollisista epäoikeudenmukaisuuksista käsin. Turun seminaari osanottajiin kuului vanhemman ja nuoremman polven suomalaisten historiantutkijoiden lisäksi mm. kansainvälisesti tunnettu nationalismin tutkija, professori Miroslav Hroch Kaarlen yliopistosta Prahasta.

Seuraavassa esittelemme yhtäältä Turun seminaarissa esille tulleita ajatuksia kansallisen historian menneisyydestä, nykypäivästä ja tulevaisuudesta. Toisaalta pyrimme tuomaan esille myös omia näkemyksiämme, joita seminaari ja sitä seurannut julkinen keskustelu sekä aihetta käsittelevä kirjallisuus on meissä herättänyt.

KANSALLISEN HISTORIANKIRJOITUKSEN MENNYT SUURUUS?

Vastaus kysymykseen *tarvitaanko kansallista historiaa* lienee useimmille se, jonka professori Pertti Haapala Turun seminaarissa antoi: tarvitaan!

Tätä osoitti myös kalabaliikki, joka nousi, kun Helsingin yliopiston Suomen historian professuuri muutettiin muutama vuosi sitten Euroopan historian professuuriksi. Vaikeampi sen sijaan on kysymys, millaista kansallisen historian tulisi olla ja mitkä ovat sen tavoitteet. Suomalaisella kansallisella historiankirjoituksella on historiansa, joka näyttää olevan aavistuksen verran vanhempaa kuin Suomen kansan historia.

Suomen kansallisen historiakirjoituksen isä Zachris Topelius kyseli oliko Suomen kansalla historiaa? Koska sellaista ei ollut kirjoitettu, täytyi kansallisuusaatteen pohjalta noussut kysymys kansallisesta historiasta laittaa käytäntöön. Jotta kansalla olisi tulevaisuus kansana, sille oli luotava historia. Ongelmana oli, että kansalla itsellään ei ollut tietoisuutta itsestään. Se oli siis herätettävä ja sille oli opetettava minäkäläinen kansa se oli.

Topeliuksen opetus Suomen kansasta myös opittiin. Kansakouluissa vuosisadan ajan luettu Maamme kirja kertoo, että Suomen kansa on uuttera, kestävä, karaistunut, voimakas, kärsivällinen, uhrautuva, elinvoimainen, rauhallinen, urhoollinen, sotakuntoinen, sitkeä, itsepinainen, uskollinen, hidasluntoinen, vitkallinen, vapautta rakastava, tiedonhaluinen, oppia rakastava ja ennen kaikkea jumalaapelkäävä:

Sellainen on pääominaisuuksiltaan se kansa, jonka Jumala on valinnut viljelemään kaukaista pohjolaa. Siihen

Kalle Michelsenin artikkelin herättämä keskustelu käytiin Suomen historiaverkossa: <http://www.utu.fi/agricola/nyt/h-verkko/9806/maillist.html>.

Osa seminaarissa pidetyistä esitelmistä on julkaistu *Tieteessä tapahtuu* -lehden numerossa 5/1998.

toimeen tarvitaan sellaista kansaa. Ja Jumala on asettanut tämän kansan esimerkiksi ja opettajaksi monille köyhille, tietämättömille heimokansoille, jotka ovat hajallansa pitkin maailmaa. Se tehtävä on suuri, jonka Suomen kansa on saanut osakseen.

Kansallisella historialla oli siis 1800-luvulla selvä missio. Mutta onko se nyt, euroaikaan siirtyneen Suomen osalta täyttänyt jo tehtävänsä? On helppo yhtyä Pertti Haapalan käsityksiin, että nykyaikana historian tehtävä ei ole pönkittää ennakkoluuloista kansallista identiteettiä, emmekä liioin tarvitse sellaista kansallista historiaa, jolle menneisyyden vääristelemineen annettaisiin anteeksi, mikäli se palvelee kuviteltua kansallista etua. Sen sijaan tietoa itsestämme tarvitsemme aina, ja sellaisena peilinä kansallinen historiankirjoituskin voisi palvella parhaiten.

VAARALLINEN KANSALLINEN HISTORIA

Kansallisen historiankirjoituksen ohjelman mukaisesti jokaisella kansalla on oma ainutlaatuinen historiansa. Tämä kansallinen historia on erottamaton osa kansallista identiteettiä ja jokaisella kansalla on siksi sekä oikeus että velvollisuus tutkia historiaansa. Näin määritellyn kansallisen historian tehtävänä on synnyttää luja kansallinen identiteetti, joka on kansakunnan olemassaolon edellytys. Tämän 1800-luvulla syntyneen ajatusrakennelman mukaan historiankirjoituksen tehtävä on osallistua kansakunnan rakentamiseen.

Kansallisen historiakirjoituksen ohjelma synnyttää useita kiinnostavia kysymyksiä pohdittaessa historiankirjoituksen nykyisiä haasteita ja uhkakuvia. Jos kansallisen historiankirjoituksen erityisenä tehtävänä ei olekaan itsetutkiskelu, kuten Pertti Haapala ajattelee, vaan sen odotetaan edelleen rakentavan kansallista identiteettiä, voidaan kysyä, ketä vastaan tämä identiteetti on suunnattu. Tarvitaanko kansallista identiteettiä kenties kulttuurisessa tai taloudellisessa kamppailussa Euroopan ulkopuolista maailmaa vastaan? Onko ylipäättään mahdollista luoda kansallista tai eurooppalaista identiteettiä ilman että se suuntautuu ketään vastaan?

Kansalliseen identiteettiin ja sen luomiseen liittyy myös valtioiden sisäisiä ongelmia. On mahdollista pohtia, millaisia seurauksia kansallisen identiteetin luomisesta saattaa olla yksilöille tai jopa kokonaisille vähemmistöryhmille kuten juutalaisille, romaneille tai vammaisille, jotka eivät palvele tai suorastaan haittaavat yhteisiä valtaa pitävien määrittelemiä kansallisia tavoitteita. Ovatko kansallinen histo-

ria ja erilaisuuden sosiaalishistoria väistämättömästi törmäyskursilla? Kysymyksen voi muotoilla myös dosentti Pauli Kettusen tavoin: keiden sallitaan kuulua "meihin", jotta kansallinen kilpailukykyemme ei heikkene kansainvälisessä vertailussa. Voiko nykyinen kansallinen historia, jota brittisosialogi Michael Billigin mukaan näyttää leimaavan kauas menneisyyteen projisoitava erottelu "meidän" ja "muiden" välillä, olla siis suorastaan vaarallista?

Pauli Kettusen mukaan yhteiskunnan idea on alkanut heikentyä 1970-luvun lopulta lähtien. "Solidaarisuus" ja "poliittinen aktiivisuus" eivät enää kanavoitu *yhteiskunnan* kautta vaan ne etsivät muita teitä. Kun väestö samanaikaisesti väijäämättömästi heterogenisoituu ja paineet tuloerojen kasvattamiseen kasvavat, voidaanko enää puhua Suomessakaan "kansallisesta historiasta" suomalaisten yhteisenä historiana topeliaanisessa merkityksessä? Keiden historia on EU-Suomen kansallinen historia?

Kun on kyse Suomen historiasta, väite kansallisen historiankirjoituksen "vaarallisuudesta" tuntuu ainakin toistaiseksi liioittelulta. Professori Pertti Haapalan mukaan Suomessa kansan historialla on tarkoitettu koko kansan historiaa, jolla on "yhteinen olemus, yhteiset juuret ja päämäärät". Tämä topeliaaninen kiiltokuva soveltuikin epäilemättä hyvin maahan, jolle ovat olleet leimallisia poikkeuksellisen homogeeninen väestöjä pienet tuloerot. Haapala esittää myös muita argumentteja kansallisen suomalaisen historian "vaarattomuuden" tueksi. Esimerkiksi se seikka, että suomen kielessä sanalla 'kanssa' voidaan tarkoittaa kolmea asiaa: kansakuntaa (natio), asukkaita (folk) ja alaluokkaa, rahvasta (almogen), osoittaa, että suomalaisen "kansallisessa historiankirjoituksessa" näytävät yhdistyvän kuin luonnostaan kansakunnan (natio) ja kansan (folk) historiat. Toisaalta tämä kielellinen monimerkityksellisyys ja monikerroksisuus on ollut omiaan hämärtämään suomalaisen kansallisen historiankirjoituksen luonnetta.

Pienen maan omaa historiaa on pidetty Haapalan sanoin "hyvin sympaattisena asiana" ja siksi sitä ei ole nähty vaarallisena. Haapalan tavoin asiaa voi myös ironisoida ja todeta, että toisin on muualla. Onhan ilmeistä, että ruotsalaisten kansallinen historia on "pompöösiä, venäläisten historia sokeata, saksalaisten vaarallista, amerikkalaisten naiivia, kroaattien käsittelemätöntä, mutta Suomen kansallinen historia on hyvällä asialla ja siksi sitä tarvitaan!"

Kyseiset luonnehdinnat ovat tietenkin stereotyyppisiä, mutta tuskin vailla kaikkia perusteita. Ainakin Saksassa kansallinen "preussilainen" histo-

riankirjoitus on usein asetettu syytettyjen penkille esittäessä syyllisiä tämän vuosisadan "kansallisiin häpeätahroihin" ja katastrofeihin. Toisaalta historiaa on myös käytetty kansallisten poliittisten päämäärien edistämiseen. Haapala viittaa tässä yhteydessä Paul Valeryyn, joka totesi ensimmäisen maailmansodan jälkeen historian olevan ihmisällyn vaarallisin tuote.

Myös seminaarissa esiintyneen emeritusprofessori Heikki Kirkisen mukaan ei ole olemassa "hyvää" tai "pahaa" nationalismia. Nationalismista ja sitä ilmentävästä kansallisesta historiankirjoituksesta aiheutuu ilmeisiä ongelmia vain, jos poliittinen ja kulttuurinen tasapaino eri suurvaltojen tai kulttuurialueiden välillä järkkyy. Nationalistisista syistä johtuva liioitteluja toisaalta kiusallisista asioista vaikeneminen ovat Kirkisen mukaan aina olleet luonteenomaisia suurvaltojen kansalliselle historiankirjoitukselle. Ne eivät hänen mukaansa ole kuitenkaan sinänsä "vaarallisia". Ongelmia syntyy vasta, kun jokin kansallinen historia saa yliotteen tai muiden nationalistiset erityiskorostukset eivät saa ääntään kuuluviin. Tulkinna poikkeaa seminaarissa esiintyneiden nuoremman polven historioitsijoiden näkemyksistä ja heijastanee erityisesti Kirkisen hyvin tunteman ranskalaisen historiankirjoituksen pelkoja ja asenteita.

Suhtautumista kansalliseen historiaan suomalaisessa historian tutkimuksessa näyttää siis leimaavan sukupolvien välinen kuilu. Kun esimerkiksi professori Päiviö Tommilan ja Heikki Kirkisen sukupolvi näyttää yhä ymmärtävän kansallisen historiankirjoituksen ihanteita ja tavoitteita - tosin parhaimmillaan varsin kriittisesti - kysyy seuraava sukupolvi mieluummin, millaisia seurauksia kansallista identiteettiä lujittavalla historialla saattaa olla.

Haapalan ratkaisu kansallisen historiankirjoituksen ongelmaan muistuttaa kuitenkin joiltain osin edellä esitettyä, sillä hänkin näyttää ajattelevan kansakunnan historiallisen itseymmärryksen valikoivan, karsivan ja yksipuolistavan todellisuutta. Kansallisen historiankirjoituksen tehtävänä olisikin Haapalan mukaan estää kansakuntaa unohtamasta, millaista historia *myös* oli. Näin "oikeutetussa" kansallisessa historiassa ei siis ensisijaisesti ole kysymys kansakunnan rakentamista vaan itsetutkistelusta, kuten aiemmin todettiin.

POLIITTINEN VALTA JA KANSALLINEN HISTORIA

Turussa esitelmöinyt professori Miroslav Hroch on tutkinut vertailevasta näkökulmasta seitsemää Eu-

roopan pientä kansallisuutta: tsekkejä, liettualaisia, virolaisia, suomalaisia, norjalaisia, flaameja ja slovakkeja. Hroch on jakanut tutkimuksessaan kansallisten liikkeiden historian kolmeen vaiheeseen: A-vaiheessa nationalismi on puhtaasti kulttuurinen ja kirjallinen ilmiö eikä siihen liity sanottavia poliittisia tai kansallisiakaan tavoitteita. B-vaiheessa esiintyy joukko kansallisaatteen edelläkävijöitä, joilla näyttää myös olevan joitakin poliittisia tavoitteita. Vasta viimeisessä C-vaiheessa aikaisemmin luodut kansalliset ohjelmat saavat joukkokokannatusta.

Hroch painotti esitelmässään, että kansallinenkin historiankirjoitus oli 1800-luvulla syntynyt kansainvälinen ilmiö, jolla oli ilmeinen poliittinen käyttötarkoitus; kansallismielisten poliitikkojen lähtökohtana ja toiminnan perusteena oli kansallisen historiankirjoituksen legitimoima kansallinen historia. Kansallinen historiankirjoituksen nousu on siten sijoitettavissa kansallisten liikkeiden historiassa lähinnä B-vaiheeseen.

Esitelmässään Hroch käsitteli kansallisen historian vaihtoehtoja modernin Euroopan historiankirjoituksessa. Poliittisissa käyttötarkoituksessa kansallisen historiankirjoituksen historia ei kieltämättä ole aina ollut myönteistä. Se ei Hrochin mukaan kuitenkaan oikeuta vaatimaan historiallisen ajattelun täydellistä epäkansallistamista Euroopan uuden identiteetin nimissä. Uusikin eurooppalainen identiteetti edellyttää kehittyneitä kansallisia historioita ja siksi sellaisen kirjoittaminen on vastaisuudessaakin välttämätöntä. Arveluttavana Hroch piti puolestaan sitä, että historian rakenne nykypäivän EU:ssa on varsin valikoiva, ja ei-läntisten maiden osalta suorastaan pois sulkeva. Eurooppalaista identiteettiä rakentava historia on siten kansallisen historian tavoin vaarassa ajautua tarpeettoman läheiseen suhteeseen poliittisen vallan kanssa.

Myös professori Juhani Mylly muistutti esitelmässään kuinka vaikeaa historiankirjoituksen on säilyttää riippumattomuutensa. Myllyn käsityksen mukaan kansallisen historiankirjoituksen ja vallan keskinäinen liittoja hegemonia Suomessa kesti noin sata vuotta. 1960-luvulta lähtien historian tutkimus on kuitenkin joutunut uudenlaiseen liittosuhteeseen, jossa sen työtä ja tuloksia kontrolloivat poliittisen vallan sijasta tiedon markkinat, julkisuus ja ennen kaikkea valtion tiedepoliittikan rahavirrat.

KANSAKUNTA ON KUVITELTU YHTEISÖ

Uusi kansallisvaltioiden syntyä ja muodostumista käsittelevä tutkimus on asettanut kyseenalaiseksi näemyksen, jonka mukaan kansakunnat yhteisinä perustuisivat kansalaisten luonnollisiin ominaisuuksiin, kuten kieleen tai rotuun tai edes jollekin kansanryhmälle ominaiseen kulttuuriin ja historiaan. Samalla näkemys kansakunnan synnystä orgaanisena, ristiriidattomana kasvutapahtumana kohti kansallisvaltiota on tullut kyseenalaiseksi. Nationalismin tutkimuksen suunnannäyttäjiin kuuluva Ernest Gellner herätti vilkasta keskustelua väittämällä jo 1960-luvulla, että nationalismissa ei ole kyse kansakuntien heräämisestä tietoisuuteen itsestään, vaan itse asiassa nationalismi on oppi, jonka poliittiset eliitit ja valtioryhmät loivat täyttääkseen teollistuvan yhteiskunnan vaatimukset. Niinpä eliitit tietoisesti levittivät nationalismin oppia ja loivat samalla tietoisesti ylhäältäpäin kansakuntia sinne missä niitä ei aikaisemmin ollut. Kansakunnat olivat siis "keksittyjä" (invented) yhteisöjä.

Gellnerin esittämät ajatukset ovatkin keskeisesti vaikuttaneet lähtökohtiin, joista käsin valtaosa 1970- ja 1980-luvulla suoritetuista kansallisvaltion muodostumista koskevista tutkimuksista on tehty. Gellnerinkin ajatuksia on kritikoitu ja kehitelty, mutta pitkälti hänen viitoittamallaan tiellä on edennyt myös toinen tunnettu nationalismin tutkija, Benedict Anderson. Gellnerin tavoin Andersonkin katsoo nationalismin syntyneen vasta uusien kansallisvaltioiden muotoutumiskaudella 1700- ja 1800-luvulla, mutta hän ei pidä nationalismin syntyä pelkästään tietoisena, kapean yläluokan luomana poliittisen legitimaation välineenä, vaan kysymys oli laajemmasta kulttuurisesta murroksesta, jossa kansakunta "kuviteltuna" (imagined) yhteisönä antoi uuden muodon yhteisöjä koossa pitävälle veljeyden tunteelle. Tunne oli niin voimakas, että "kahden viime vuosisadan kuluessa miljoonat ihmiset ovat mielellään kuolleet kansakunnan kaltaisen rajoittuneen kuvitelman tähden." Andersonin tulkinnan heikkous on siinä, että hänenkin mukaansa ryhmä, joka luo ja levittää nationalistisia ajatuksia, on äärimmäisen kapea. Vailla selitystä jää se, miksi nationalismista kuitenkin tulee suurten joukkojen omaksuma aate. Nationalismia lähinnä marxilaisista lähtökohdista tarkastellut Eric J. Hobsbawm onkin korostanut sitä, että nationalismi ei ole pelkästään ylhäältäpäin luotu traditio, vaan sen muuttuminen suurten joukkojen aatteeksi edellytti, että se jollakin tavoin vastasi tavallisen kansan uskomuksiin, toiveisiin ja tarpeisiin. Hobsbawmin mukaan yhteisellä kielellä, kulttuuritraditiolla ja uskonnolla

on jonkinlainen merkitys nationalismin vahvistumiselle, vaikka Hobsbawm marksilaisen lähtökohtansa mukaisesti korostaa, että nationalististen ajatusten vahvistuminen kulkee yhtä jalkaa ihmisten yleisen sosiaalisen ja poliittisen tiedostamisen kehityksen kanssa.

HISTORIAN TUTKIJOIDEN TARINAT

Keskeisten ihmisten mielissä elävien käsitteiden kuten kansallisvaltion tai nationalismin osoittautuminen enemmän tai vähemmän kuvitteelliseksi pakottaa pohtimaan, missä määrin koko historian tutkimus on kuvittelua. Onko kenties niin, että historian tutkijoillakin on omat myyttinsä, joiden valossa he historiaa tarkastellessaan luovat tarinoita, joiden kuvaamia ilmiöitä ei oikeasti olekaan ollut olemassa. Eivät historian tutkijat tietenkään omasta päästään keksi menneisyyteen sijoittamiaan tapahtumia, mutta ongelma on siinä, että tutkijat tulkitsevat eli antavat historian tapahtumille merkityksiä, jotka eivät välttämättä nouse tutkittavasta ajasta vaan tutkijan omasta ajasta.

Historiantutkimus on meillä - kuten monissa muissakin suuren valtion kyljessä elävissä pienissä valtioissa — tietoisesti luonut historian tulkintaa, joka korostaa kansallista omaleimaisuutta ja oikeutta omaan kansallisvaltioon. Niinpä tutkijat ovat kertoneet tarinoita, joiden punaisena lankana on kansakunnan kehitys itsenäiseksi kansallisvaltioksi ja sittemmin tämän valtion itsenäisyyden puolustaminen. Erityisen selvästi tätä on korostettu suurelle yleisölle suunnatuissa historian tutkimuksen populaariversioissa, joissa tutkijat ovat pyrkineet muokkaamaan yleisön käsitystä historiasta ja siten pyrkineet edistämään kansallisen projektin iskostumista kansalaisten mieliin.

Vaikka oman ajan väistämätön vaikutus tutkijan kysymyksenasetteluihin onkin jokaisessa historian tutkimuksen metodioppaassa esiintyvä aapiskukkototuus, niin käytännössä oman aikasidonnaisuuden havaitseminen sekä sen tekstivaikutuksen estäminen voi olla vaikeaa. Jotkut tutkijat sitkeästi kieltävätkin minkäänlaisen kansallisen projektin olemassaolon. Totta lienee se, että kansallisen projektin edistäminen ei useinkaan ole ollut tietoinen valinta. Valinnan tiedostamattomuus on kuitenkin sitä pahempi historian tutkimukselle, sillä se osoittaa, miten vaikeaa ellei mahdotonta ihmisen on vapautua oman kulttuurinsa ja aikansa otteesta. Tästä käy esimerkiksi myös se, miten kävi 1960-luvulla tutkimuksen areenalle astuneelle tutkijasukupolvelle. Se oli edeltävään su-

kupolveen nähden paljon heterogeenisempi ja uskaltautui tarkastelemaan Suomen historiaa muutenkin kuin konepistoolin piippua pitkin, mutta haksahdi marksislaisissa tulkinnoissaan melkoisiin ylilyönteihin.

Voikin kysyä, onko tutkijalla mitään mahdollisuuksia ymmärtää muuta kuin omaa aikaansa tai korkeintaan aivan lähimenneisyyttä, jolloin inhimillinen kulttuuri ei merkittävästi poikennut tutkijan oman ajan kulttuurista. Jajos näin on, niin mikä enää erottaa historiantutkijan muista tarinankertojista. Ovatko historiantutkijoiden luomat kuvat historiasta lopultakin vain uusia myyttejä, joissa tutkijat järjestivät menneisyyden kaaoksen johdonmukaiseksi tarinaksi, jonka logiikan sanelee tutkijan ympäröivä aika ja kulttuuri?

HISTORIAKUVAN LUOJAT

Historiakuvaa pohdittaessa on syytä muistaa, että historiantutkijoilla ei suinkaan ole monopolia historiakuvan luomiseen. Luultavaa onkin, että "tavallisten ihmisten" historiakuva perustuu ensisijaisesti muihin kuin tutkijoiden esittämiin tulkintoihin menneisyydestä.

Sähköisen viestinnän aikakaudella yksi merkittävimmistä historiakuvan muokkaajista on televisio. Eräänlaisia historiantulkintoja edustavat kirjailija ja Raija Orasen kynästä lähteneet televisiosarjat Ruusun aika ja Puhtaat valkeat lakanat. Turun seminaariin luennoitsijaksi kutsuttu Oranen kertoi televisiosarjoissaan halunneensa kuvata suomalaisen yhteiskunnan vaiheita. Tutustuttuaan kirjallisuuteen hän pitkän miettimisen jälkeen päätyi tarkastelemaan kohdettaan tietyn suvun ja perheen kautta noutaen tarinaansa aineksia omasta suvustaan. Televisioon sinänsä Oranen tuntui suhtautuvan kriittisesti väittäen, että se antaa todellisuudesta vääristyneen kuvan. Hän suosittelikin jonkinlaista sensuuria, joka puhdistaisi televisiotarjonnasta ihmisille vahingollisen moskan.

Tämä mielipide ei luonnollisestikaan saanut tukea toiselta luennoitsijalta, TV 2:ssa työskentelevältä toimittajalta Risto Astikaiselta. Hän ei täysin allekirjoittanut väitettä, että television antama kuva todellisuudesta olisi perusteellisesti väärä, vaan hän vetosi vanhaan totuuteen, jonka mukaan ei ole peilin (television) vika, jos siitä kuvastuva naama on vino. Astikainen on historiasta kiinnostunut toimittaja, joka tunnetaan esimerkiksi Suomen historiaa käsittelevästä televisiosarjastaan Veijari ja Leijona. Hänen maanien esiintymistapansa ärsyttää monia, mutta se on osa

tehtävää, jonka Astikainen näyttää kokevan omakseen: hän kertoo ihmisille tarinoita, koska ihmiset niitä kaipaavat ja jonkun on silloin niitä heille annettava. Television puutteet historiakuvan luojana hän kyllä myönsi.

Televisio kuvastaa kiireistä nykyaikaa, jossa kaikki sanottava on purettava nopeasti esitettävään ja helposti omaksuttavaan muotoon; kaikki ja vähän enemmänkin on sanottava kuvien kera kuudessa minuutissa. Lisäksi sietämättömän kireät tuotantoaikataulut estävät kunnollisen asioihin perehtymisen. Ja kun Astikaisen mukaan koko ajan saa vielä pelätä, että ohjelmalla on niin vähän katsojia, että tulisi halvemmaksi kutsua ne Tohloppiin kahville kuin tuhlata kalliita televisiominuutteja ohjelman lähettämiseen, niin seurauksena on, että televisiossa menneisyys ja luultavasti nykyisyyskin muuttaa muotonsa ja jauhautuu pehkuksi, josta on vaikea sanoa, onko sillä mitään tekemistä ns. todellisuuden kanssa.

Erityisen tärkeitä historiakuvan muokkaajia ovat ainakin vanhemmille sukupolville olleet historiallisiin aiheisiin tarttuneet kirjailijat. Väinö Linnan suomalaista yhteiskuntaa käsittelevien kuvausten vaikutusta ihmisten historiakuvaan voinee tuskin yliarvoida. Historian professori Zachris Topelius loi kokonaisen historiatulkinnan lisäksi Välskärin kertomuksillaan suomalaisissa syvään juurtuneen ennakkoluulon roomalaiskatolisuutta ja erityisesti jesuiittoja kohtaan. Suomalaisten kuva muinaisesta Egyptistä perustunee Mika Waltarin Sinuhe Egyptiläiseen, ruskin egyptologian tutkimuksiin. Se, että Waltari nimenomaan käyttää historiaa väärin ja tarkoitushakuisesti panemalla tuhansia vuosia sitten eläneen Sinuhen kokemaan ahdistusta, joka oli tyypillinen maailmansodat kokeneelle eurooppalaiselle ihmiselle, ei kumoa sitä tosiasiaa, että Waltarin kirjassa myös historialliset faktat olivat kohdallaan.

Waltarin, kuten muidenkin historiallisia aiheita käsittelevien kirjailijoiden tekstin teho piileekin siinä, että taitava kirjailija sijoittaa tutkijoidenkin todentamien suurten linjojen historiallisten tapahtumien tai pienten yksityiskohtien, kuten pukeutumisen tai joidenkin tapojen kulissemiin sellaisia ihmisiä ja sellaisen kokemusmaailman, johon lukijan on helppo samastua. Niinpä menestyvän historiallisen romaanin maailma ei voi kovin oleellisesti poiketa siitä kokemusmaailmasta, jossa kirjailija ja lukija elävät. Tässä ei sinänsä liene mitään kavahdettavaa, sillä ongelma on tuttu myös ammattihistorioitsijoille, joiden teksteihin oma aika pyrkii vaikuttamaan. Mutta toivoa kuitenkin sopii, että menneisyyttä kuvaavat kau-

nokirjailijat vaivautuisivat perehtymään historiaan edes sen verran, että reformaation ei sanota tapahtuneen 1700-luvulla tai että J. S. Bach eli keskiajalla, kuten joskus saa lukea.

GLOBAALISTA GLOKAALIIN

Kun puhe globalisaatiosta lisääntyi 1980-luvulta lähtien, sitä hallitsi ajatus nationalismin väistyisestä. Käsitys ei rajoittunut ainoastaan talous- ja yhteiskuntatieteilijöiden esittämiin analyyseihin. Jopa tunnetut historioitsijat kuten Eric J. Hobsbawm esittivät, että nationalismin vilkas tutkimus osoitti nationalismin elävän viimeisiä aikojaan - se oli kuin Minervan pöllö, joka lähti lentoon iltahämärän laskeutuessa.

Tämä puhe on kuitenkin osoittautumassa virheelliseksi. Kokemukset 1990-luvulta osoittavat nationalismin olevan yhä voimissaan. Dosentti Pauli Kettunen viittaa erityisesti Anthony D. Smithin havaintoon, jonka mukaan nationalismin juuret ovat paljon syvemmällä ihmisten yksilöllisessä ja kollektiivisessä maailmanhahmotuksessa kuin sen tutkijat ovat arvioineet. Merkittävämpi syy nationalismiin säilymiseen liittyy kuitenkin itse globalisaation luonteeseen.

Globalisaatiolle on Kettusen mukaan tunnusomaista erityisesti "me-yhteisön uusintaminen", joka toteutuu eritasoisten paikallisten ja alueellisten yhteisöjen "kuvittelemisen" avulla. Tämä tarkoittaa sitä, että jatkuva muutos leimaa historiaa globaalistuvassa maailmassa yhtä vääjäämättömästi kuin aikaisemminkin. Muutoksiin sopeutuminen edellyttää yhteisöiltä jatkuvaa pohdintaa arvoperustoistaan ja vahvuksistaan. Tämä ei kuitenkaan ole mahdollista ilman, että ihmiset pystyvät mieltämään itsensä laajempien kokonaisuuksien osiksi sekä alueellisesti että paikallisesti.

Hieman paradoksaalista on, että juuri globalisaatio edellyttää kansalliselle historialle ominaista "kuvittelemista", kun se pyrkii kanavoimaan ja muokkaamaan erityyppiset kansallisen historian tuottamat käsitykset yhteisön menneisyyden ja nykyisyyden kuvaksi, jotta ne voisivat palvella kansallisina voimavaroina kansainvälistä yhteisöä. Nationalismi ja kansallinen historia eivät siis ole esteitä kansainvälisessä kilpailussa, jossa voivat menestyä vain ne, joilla on parhaat resurssit. Pikemmin ne ovat soveliaita välikappaleita innovatiivisuuden lähteiksi tai "globaalin uusintamiseen". Globaalissa maailmassa yhteisöjen "kuvitelu menneisyys" ja kansallinen selviytyminen on välttämätöntä kytkeä yhteen.

Globalisaation mukanaan tuoma kilpailu ei koske ainoastaan valtioita. Se pakottaa nekin alueet, jotka ovat pääoman ja työvoiman vapaan liikkuvuuden kannalta syrjäisiä, korostamaan muutosten kourissa omaa "me-subjektiaan" eli tiedon ja taidon infrastruktuureitaan. Tähän ne tarvitsevat alueiden identiteettiä lujittavia ja rakentavia tekijöitä kuten historiankirjoitusta. Tätä alueellista identiteettiä vahvistava kehitystä on alettu nimittää *glokalisaatioksi* (globaalinen + lokaalinen).

Siinä missä nationalismi on osoittautunut sitkeämmäksi aatteeksi kuin monet nykyiset globalisaatio-retoriikan edustajat arvioivat, myös globalisaation voi sanoa olevan paljon vanhempi prosessi kuin nykyään mielellään annetaan ymmärtää. Tämän ajatuksen tueksi Pauli Kettunen siteerasi esitelmässään juuri 150 vuotta täyttäneitä *Kommunistista manifestia*. Mistä muusta kuin globalisaatiosta Karl Marx puhui varoittaessaan maailmanmarkkinoiden ylivallasta, ikivanhojen kansallisten tuotannonalojen alajajosta, kansakuntien "kaikinpuolisesta kanssikäymisestä ja riippuvuudesta" ja siitä, kuinka tämä kaikki koskee niin henkistä kuin aineellistakin tuotantoa.

HISTORiantutkimus - HUONOSTI KIRJOITETTUA KIRJALLISUUTTA VAI TIEDETTÄ?

Pentti Saarikoski pohtii teoksessaan *Euroopan reuna* sitä, mikä erottaa toisistaan (kauno)kirjallisen teoksen ja tutkimuksen. Aluksi hän päätyy siihen, että niillä ei ole kovin paljon eroa; tutkimukset eroavat kirjoista vain siten, että ne ovat huonosti kirjoitettuja. Mutta havahtuessaan tosiasiaan, että suurin osa kaunokirjallisuudestakin on huonosti kirjoitettua, Saarikoski keksii mielestään merkittävämmän eron: tutkimukset ovat eliniältään lyhyitä, sillä tieteen tulokset muuttuvat joskus nopeastikin ja sen myötä myös vanhat tulokset kumotaan uusien astuessa sijaan. Kirjallisuuden helmet sen sijaan ovat ikuisia.

Arviossa lienee jotain oikeaankin osunutta. Pitäkö tästä tulla siihen johtopäätökseen, että historiantutkijan pitäisi lähettää apurahahakemuksensa taiteellista työtä tukevalle säätiölle tieteellisen sijasta? Tekisi mieli vastata, että ei. Näin vastatessaan historiantutkijoiden on kuitenkin pakko jotenkin perustella työnsä arvoja todistaa, että heille todella kannattaa maksaa palkkaa, ellei valtio sitten katso riittäväksi palkan takuiksi sitä, että historiantutkijat vahvistavat kansallista identiteettiä ja lujittavat valtiota.

Yksi ratkaisu voisi olla historian tutkimuksen kehittäminen entistä soveltavammaksi, kansainvälisemmäksi ja menetelmiltään tieteellisemmäksi, kuten Turun yliopiston kulttuurihistorian professori Kari Immonen esitti. Pohtiessaan historian tutkimuksen haasteita uudelle vuosituhannelle siirryttäessä hän kiinnitti huomiota historian tutkimuksen kansainväliseen ja poikkitieteelliseen luonteeseen, jota vastoin Suomessa on ollut tapana korostaa, että historiatieteellä on omat, sille tyypilliset menetelmänsä. Tämä taas on johtanut siihen, että yhteydet muihin tieteenaloihin ovat jääneet heikoiksi. Samalla on jääty jälkeen kansainvälisestä kehityksestä. Metodinen koulutus on luovuttoman heikkoa ja rajoittuu oikeastaan lähdekritiikin periaatteiden opettamiseen. Lisäksi tutkimuksessa käytettävät käsitteet ovat usein huonosti määriteltyjä. Ja kun kansainvälistä tutkimusta ja metodologiaa ei kunnolla tunneta, uusi lähestymistapa saatetaan napata käyttöön ilman, että sitä kunnolla ymmärretään ja jälki on sitten sen mukaista.

Samalla kun Immonen korosti voimakkaasti sitä, että tutkijan "koti" ei ole Suomi vaan kansainvälinen tiedeyhteisö, hän katsoi historian tutkimuksella olevan myös kansallisia tehtäviä, vaikkakin niiden pitää olla suhteessa uuteen, entistä globaalimpaan maailmanjärjestykseen. Niinpä kansallinen historia on tunnettava, jotta esimerkiksi hyvinvointivaltion malli osana eurooppalaista elämänmuotoa tulisi tunnetuksi muuallakin kuin Pohjoismaissa. Lisäksi historiaa tarvitaan, kun opetellaan kohtaamaan muihin kansoihin ja kulttuuriin ryhmiin kuuluvia ihmisiä. Immosenkin mallissa historian tutkimuksen kysymykset ovat siten vahvasti sidoksissa nykykulttuuriin, ja hän näyttäisi pitävän historian tutkimusta jonkinlaisena soveltavana tieteenä, jonka pitäisi antaa vastauksia erityisesti EU:n mukanaan tuomiin kysymyksiin. Kuinka vahvasti Suomen EU-kytkentä sitten tulee vaikuttamaan historian tutkimuksen kysymyksenasetteluihin kokonaisuudessaan, on vaikea arvioida. Historian tutkimuksen kenttä on Suomessakin nykyään - onneksi - jo varsin pirstoutunut ja monimuotoinen.

KIRJALLISUUTTA

- AHTIAINEN, PEKKA & TERVONEN, JUKKA
 1996 Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoitukseen. SHSJ. Käsikirjoja 17: 1. Helsinki.
- ALAPURO, RISTO
 1997 Suomen älymystö Venäjän varjossa. Hämeenlinna.
- ANDERSON, BENEDICT
 1983 Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Theford.
- BILLIG, MICHAEL
 1995 Banal Nationalism. London.
- GELLNER, ERNEST
 1964 Thought and Change. Bristol.
 1983 Nations and Nationalism. Worcester.
- HOBSBAWM, ERIC J
 1994 Nationalismi, Jyväskylä. (Alkuteos: Nations and Nationalism Since 1780. Melksham 1990.)
 1994 Age of Extremes. The Short Twentieth Century 1914-1991. London.
- HROCH, MIROSLAV
 1985 Social Preconditions of National Revival in Europe. Cambridge.
- LIIKANEN, ILKKA
 1995 Fennomania ja kansa. Joukkojärjestytyksen läpimurto ja suomalaisen puolueen synty. Diss. Hist, tutk. 191. Jyväskylä.